

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINING GRAMMATIK TO'G'RILIGINI SHAKLLANTIRISH

Ochilova Hilola Sheraliyevna

Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Annatotsiya: Hozirgi paytda maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga yanada yuqori talablar qo'yilmoqda. Bu talablarga javob berish nutqni rivojlantirishga oid yangi izlanishlarni taqozo etadi. Shunday qilib, pedagogika ilmining hozirgi bosqichida maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga nisbatan qo'yiladigan talablar bilan ushbu talablar ijrosi o'rtasida ziddiyatlar namoyon bo'lmoqda.

Kalit so'zlar: nutq, bola, tarbiya, ta'lim, rivojlanish, hamkorlik, tarbiyachi

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАММАТИЧЕСКОЙ ПРАВИЛЬНОСТИ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Annotatsiya: В настоящее время к развитию речи детей старшего дошкольного возраста предъявляются еще более высокие требования. Соответствие этим требованиям требует новых исследований в области речевого развития. Таким образом, на современном этапе педагогической науки проявляются противоречия между требованиями, предъявляемыми к речевому развитию детей старшего дошкольного возраста, и выполнением этих требований.

Ключевые слова: речь, ребенок, воспитание, образование, развитие, сотрудничество, педагог

FORMATION OF GRAMMATICAL CORRECTNESS OF SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation: At the moment, even higher demands are made on the development of speech of preschool older children. Meeting these requirements necessitates new research into speech development. Thus, at the present stage of the science of pedagogy, conflicts are manifested between the requirements for the development of speech of preschool adults and the implementation of these requirements.

Key words: speech, child, upbringing, education, development, cooperation, educator

Bolani har tomonlama rivojlantirish uning insoniyat tajribasi, bilimlari, qobiliyati va madaniyatining saqlovchisi bo'lgan kattalar bilan muloqoti tufayli insoniyatning ko'p asrlik tajribasini o'zlashtirish asosidagina amalga oshiriladi. Bu tajribani faqat insoniy muloqotning eng muhim vositasi – til orqaligina berish mumkin. Til – hayotimizning ajralmas qismi bo'lib, biz unga o'z-o'zidan bo'lishi shart bo'lgan narsa sifatida qaraymiz. Tilning o'zi nima, biz unda qanday so'zlayapmiz, biz qanday qilib so'zlashni o'rganishimiz haqida esa unchalik ko'p o'ylab ham o'tirmaymiz. Bilimni uyushtiruvchi boshlang'ich bosqich sifatida chiqadigan nazariya tilda shakllanadi, bu esa bilish jarayonida tilga alohida o'rin beradi va shu bilan til haqidagi fan oldida yangi ilmiy ufqlarni ochadi, uni o'zining gumanitar mohiyati haqida orzu-xayollarga berilgan holda doimo tinch-osuda va jimgina o'tiradigan burchagidan chiqishga majbur qiladi.

Ana shu nuqtayi nazardan «Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi» fani bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

1. Umumiy pedagogika – ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan.

2. Nutq madaniyati – bu to'g'ri so'zlay olish, ya'ni nutqiy muloqot shartlari va fikr bildirishdan ko'zlangan maqsadni hisobga olgan holda hamda barcha til vositalaridan (til vositalaridan, shu jumladan intonatsiya, leksik zaxira, grammatik shakllardan) foydalangan holda bayon qilinayotgan mazmunga mos holda gapirishdan iboratdir.

3. Bolalar psixologiyasi – shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-irodaviy sifatlarni tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

4. Maktabgacha pedagogika – maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

5. Etika – shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

6. Estetika – shaxs tomonidan go'zallikning his etilishi, unga intilishi, shuningdek, unda estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

7. Fiziologiya – o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomik xususiyatlarini inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni beradi.

8. Gigiyena – bolalarning salomatligini muhofazalash, ularni jinsiy jihatdan to‘g‘ri shakllantirishda nazariy va amaliy g‘oyalari bilan yordam beradi.

9. Falsafa – shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g‘oya, qarash hamda ta‘limotlarning falsafiy jihatlari kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

10. Bolalar adabiyoti va adabiyotshunoslik asoslari – ta‘limtarbiya jarayonlarini rivojlantirish, xalq maktabgacha pedagogikasi g‘oyalarini kelgusi avlodga uzatish uchun yo‘naltiriladi.

11. Madaniyatshunoslik – bolalarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma‘naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavvurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

12. Tibbiy fanlar – shaxsning fiziologik-anatomik jihatidan to‘g‘ri rivojlanishini ta‘minlash, uning organizmida namoyon bo‘layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli bolalarni o‘qitish hamda tarbiyalash muammolarini o‘rganishda ko‘maklashadi.

13. Ijtimoiy pedagogika – ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma‘lumotlarga ega bo‘lish asosida ta‘lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

Shaxsning shakllanishi kishilik jamiyati tomonidan yaratilgan ijtimoiy-tarkibiy tajribani o‘zlashtirish, ta‘lim-tarbiya berish orqali amalga oshiriladi. Bu har xil faoliyatlarda yuzaga keladi. Bolalar egallashlari lozim bo‘lgan mazmuni tanlash, uning egallab olishiga rahbarlik qilish kattalar tomonidan ta‘lim-tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Tarbiya va ta‘limning mazmuni, vositalari, metodlari, bolaning rivojlanish jarayoni ularning yoshi bilan izohlanadi. Jumladan, kichik yoshdagi bolalar bilan ish olib borilganda ularning mustaqil hayotga butunlay moslashmaganligi hisobga olinadi.

Maktabgacha ta‘lim muassasasi sharoitida ta‘lim-tarbiya ishini tashkil etishning mazmuni, shakl, metod va vositalar hamda maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarning yosh va o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning har tomonlama uyg‘un rivojlanishini ta‘minlashga qaratilgan shartsharoitlarni ishlab chiqadi. Nutq o‘stirish metodikasi maktabgacha pedagogikaning alohida sohasi bo‘lib, uning umumiy qonuniyatlari, tamoyillari, metodologik asosi, tashkiliy shakl, metod va vositalariga tayanadi. Nutq o‘stirish nazariyasi va amaliyoti maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarga yaxlit tarbiya berishning maqsadi, bolaning yosh imkoniyatlari va uni ilk yoshdan boshlab tarbiyalashning roli, maktabgacha ta‘limni

hayot, amaliyot va zamonaviylik bilan bog‘liqlikda olib borishning zarurligi, bola shaxsining shakllanishida muhitning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligiga asoslaniladi. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi fani bola shaxsini rivojlantirishning ikki muhim jihati – uni o‘qitish va tarbiyalashga asosiy e‘tiborni qaratganligi bois didaktika (ta‘lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Didaktika (ta‘lim nazariyasi, yunoncha didaktikos – «o‘rgatuvchi», didasko – «o‘rganuvchi») ta‘limning nazariy jihatlarini, ta‘lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o‘qituvchi va o‘qituvchi faoliyatlari, ta‘limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta‘lim jarayonini takomillashtirish yo‘llari kabi muammolarni tadqiq etadi. Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, tarbiya jarayoni mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o‘rganadi.

Bolalarning nutqini o‘zlashtirishda tinish belgilarini qo‘llash me‘yorini, eslab qolish qobiliyatini shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Me‘yorlangan nutqda ona tili unsurlarini an‘anaviy qo‘llashda inson hayotining asosan maktabgacha katta yoshdagi davri samarali bo‘lishi ona tili metodikasi ilmida allaqachon o‘z isbotini topgan. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan masalalar kompleksini hal etishda quyidagilar alohida hisobga olinadi: 1. Insondagi bilish instinkti, tug‘ma qiziquvchanlik nutq vositasida amalga oshiriladi. 2. Bola nutq ishtirokida olamni bilib boradi. Psixologlarning kuzatishicha, tevarakatrof to‘g‘risidagi bilimlar nutq orqali o‘zlashtiriladi. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, bolalarni tevarakatrof bilan tanishtirish nutqni rivojlantirishda keng imkoniyatlar tug‘diradi. Shunga ko‘ra tarbiyachilar maktabgacha katta yoshdagi bolalarning nutqini to‘g‘ri yo‘naltirishni tevarakatrof bilan tanishtirish orqali amalga oshiradi. Bolalar nutqini rivojlantirish samaradorligiga erishish uchun ularning bilim darajasi, qiziqishi va shaxsiy qobiliyati xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Shu narsa aniqlanganki, maktabgacha katta yoshdagi bolalarning barcha harakat va xulqini boshqarishda bosh miya faoliyatining roli ortib boradi. Ya‘ni bolalar boshqalarning xatti-harakatlarini, atrofda kechayotgan voqea-hodisalarni bilishga va baholashga intiladilar. Shunga ko‘ra maktabgacha yoshdagi bolalar bajaradigan faoliyat turlari ham xilma-xil va mazmunli bo‘lib boradi. Demak, bolalar faoliyatining sermahsul turlari nutq o‘stirishda katta rol o‘ynaydi.

Bolalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tizimi birgalikda uyushtiriladigan o‘yinlarda yuqori darajada shakllanadi. Ijtimoiy foydali mehnat va o‘qish kabi faoliyat turlari tobora ko‘proq rol o‘ynay boshlaydi. Shu bilan birga, tengdoshlariga nima bilandir ko‘mak berish, ular uchun biron-bir foyda yetkazish maqsadida

namoyon bo'ladigan mehnatning ijtimoiy motivlari yanada ahamiyatliroq, ya'ni sezilarli bo'lib qoladi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar o'z xulqlarini yanada asosliroq boshqara boshlaydilar. Bolalar tarbiyachisi tomonidan ular oldiga qo'yilgan vazifalar ma'nosini aniq biladilar, topshiriqlarni mustaqil va nuqsonsiz bajarish uchun astoydil intiladilar. Bularning barchasi nutqni rivojlantirishning muhim shart-sharoitlari bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumki, ta'limda biror-bir yutuqqa erishish tarbiyaga bog'liq. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalarning madaniy xulqodatlarini shakllantirishga muayyan darajada e'tibor berish lozim. Ularda yaxshilik, kamtarlik, adolatlilik, vijdonlilik to'g'risidagi axloqiy tasavvurlarni tarkib toptirish kerak.

Bolalarning tevarak-atrofnii kuzatib borishi natijasida talaffuzi ham ijobiy tomonga o'zgarib boshlaydi; tovushlarni to'g'ri talaffuz qila boshlaydilar, jumlarlar mazmuni kengaya boradi, grammatik tomondan gapni to'g'ri tuza boshlaydilar, lug'at boyligi ham ortadi. Bolalarning o'zlari kichik-kichik hikoyalar tuza boshlaydilar va bu hikoyalarni erkin bayon qila oladilar. Ularda kattalar bilan muloqotga kirishish, o'z fikrini erkin bayon etish kabi xislatlar paydo bo'la boshlaydi. Shunga ko'ra bolalar nutqida tovush madaniyatini takomillashtirish, atrofdagi narsalar, predmetlar, hodisalar nomini ifodalovchi so'z boyligini kengaytirish, faollashtirish, monologik nutqning oddiy shakllariga rioya etish, o'z fikrini grammatik jihatdan to'g'ri va aniq ifodalay olish ko'nikmalarini paydo qilish muhim va zarur hisoblanadi. Bu talablar bolalarda borliqni, tevarak-atrofnii idrok etish, uni tushunish, his etish, hikoyalar tuzish, o'z fikrini bayon qila olish, ifodali o'qish faoliyati jarayonida tarkib toptiriladi. Ma'lumki, bog'lanishli nutqda bolalarning atrofdagilar bilan voqeahodisalar ta'siri natijasida o'zaro munosabati, aloqasi ifodalanadi. Bu ifoda bir yoki bir necha jummalarda o'z aksini topishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Babayeva, D. R., & Ochilova, X. S. (2022, October). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI NUTQ O 'STIRISH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O 'RGATISH. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 8, pp. 21-23).
2. Sheraliyevna, O. H. (2023). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO 'LLARI. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 8(4), 70-75.

3. Abdieva, F. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Science and innovation*, 1(В8), 2154-2156.
4. qizi Abdiyeva, F. F. (2023, January). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ ТАШКИЛОТИ РАНВАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 397-400).
5. Abdieva, F. (2022). IMPROVING THE MANAGEMENT CULTURE OF DIRECTORS OF PRE-SCHOOL EDUCATION ORGANIZATIONS. *Science and Innovation*, 1(8), 2154-2156.
6. Artikbayeva, A. A. (2023). ИТМОИЙ НАМКОРЛИК ASOSIDA BO’LAJAK ТАРБИЯЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНСИЯЛАРИНИ RIVOJLANTIRISH. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 4(1), 187-190.
7. Artikbayeva, A. A. (2023). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS BASED ON SOCIAL COOPERATION DURING THE QUALIFICATION PRACTICE. *Академические исследования в современной науке*, 2(4), 68-70.
8. Artikbayeva, A. A. (2023). Development of Professional Competencies of Students Based on Social Cooperation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(2), 354-356.
9. Shukurullayev, O. A. (2021). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ МУАССАСАЛАРИДА SOG’LOM PSIXOLOGIK MUHITNI TA’MINLASH VA PSIXOLOGIK XIZMAT SOHASINI TAKOMILLASHTIRISH YO’LLARI. *Scientific progress*, 1(5), 290-293.
10. Ozodbek, S. (2023). ASPECTS OF DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 2(2), 260-265.
11. Shukurullayev, O. (2023). THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE OF INTERPERSONAL COMMUNICATION. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(4), 49-53.
12. Arzuyevich, S. O. (2023). BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHILARDA SHAXSLARARO MULOQAT MADANIYATI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *PEDAGOGS jurnali*, 26(1), 64-71.

13. Ёзиева, У., & Абдиева, Ф. (2021). Maktabgacha ta'lim tashkiloti samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muammolari. *Общество и инновации*, 2(11/S), 111-114.
14. Abdieva, F. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Science and innovation*, 1(B8), 2154-2156.
15. qizi Abdiyeva, F. F. (2023, January). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ РАХВАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ИННОВАТСИОН ЎОНДАШУВЛАР АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 397-400).
16. Abdieva, F. (2022). IMPROVING THE MANAGEMENT CULTURE OF DIRECTORS OF PRE-SCHOOL EDUCATION ORGANIZATIONS. *Science and Innovation*, 1(8), 2154-2156.